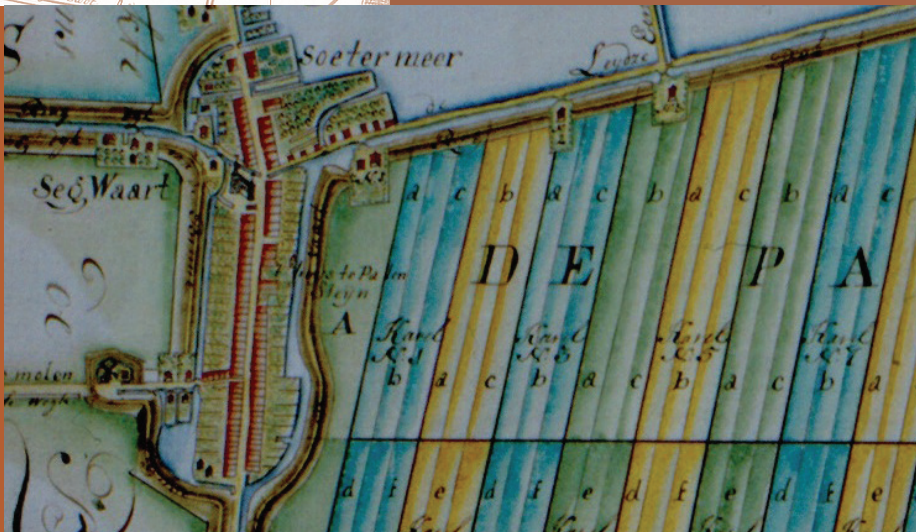

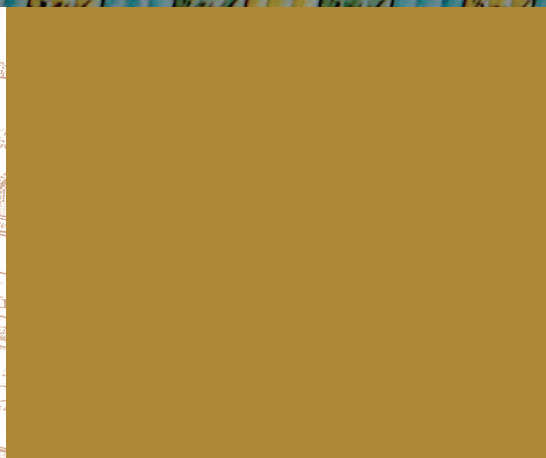
De archeologie van Zoetermeer

Een bureauonderzoek naar de prehistorie en de veertien archeologische monumenten in de gemeente Zoetermeer

Jorrit van Horssen

Delfse Archeologische Rapporten

124

Archeologie

Delft

De archeologie van Zoetermeer

**Een bureauonderzoek naar de prehistorie en de veertien archeologische
monumenten in de gemeente Zoetermeer**

Delfse Archeologische Rapporten 124

Archeologie
D e l f t

Colofon

ISBN 978-90-8890-332-8

© 2015 Archeologie Delft

Delftse Archeologische Rapporten wordt uitgegeven door Archeologie Delft in samenwerking met Sidestone Press, Leiden.
www.sidestone.nl

De archeologie van Zoetermeer. Een bureauonderzoek naar de prehistorie en de veertien archeologische monumenten in de gemeente Zoetermeer.
DAR 124 - Jorrit van Horssen

Administratieve gegevens

Opdrachtgever: Gemeente Zoetermeer
Contactpersoon: Mw. B.T. Koopmans
Bevoegde overheid: Gemeente Zoetermeer
Beheer documentatie: Gemeente Zoetermeer
Periode van uitvoer: December 2014
Type onderzoek: Bureauonderzoek
Aanleiding: Overkoepelend bureauonderzoek gemeente Zoetermeer
Locatie: Gemeente Zoetermeer
Coördinaten: 93500 x 452500 (centrumcoördinaat)
Projectcode: ZM01
CIS-code: 64863
Projectleider: drs. J.P. Bakx
Status: Definitieve versie, juli 2015
Autorisatie:

drs. J.P.L. Bakx

Archeologie

Delft

Postbus 78
2600 ME Delft
015-2197198
archeologie@delft.nl
www.erfgoed-delft.nl

Samenvatting

In opdracht van de gemeente Zoetermeer heeft Archeologie Delft een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd naar de veertien archeologische monumenten in deze gemeente. Daarnaast is onderzoek gedaan naar de archeologische verwachting voor Late Steentijd in hele gemeente. Van ieder monument is onderzocht welke bekende archeologische resten aanwezig zijn en welke nog onbekende resten gevonden zouden kunnen worden (de archeologische verwachting). Hierbij is voor de oudste perioden gekeken naar de aantrekkelijkheid van het landschap voor bewoning en de verspreiding van reeds bekende archeologische vondsten. Voor de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd is gebruik gemaakt van historische kaarten voor het lokaliseren van bewoningsassen, boerenerven, molens en het kasteel.

De uitkomst van het onderzoek is dat in Zoetermeer geen relevante resten meer zijn te verwachten uit de perioden voor de Late Middeleeuwen. Uit de periode van de middeleeuwse ontginningen vanaf het jaar 1000 kunnen wel nog talloze archeologische resten aanwezig zijn, evenals uit de jongere perioden. De resten van na het jaar 1700 worden in veel gevallen van minder groot belang geacht omdat over deze periode veel archiefbronnen beschikbaar zijn.

Van ieder van de archeologische monumenten is aangegeven welke delen een hoge archeologische verwachting hebben en dus behoudenswaardig zijn en welke delen geen archeologische verwachting hebben en dus vrijgegeven kunnen worden. Daarnaast is gebleken dat verschillende terreinen met een hoge archeologische verwachting net buiten de destijds aangewezen archeologische monumenten zijn komen te vallen. Aangeraden wordt om deze terreinen met belangrijke archeologische informatie alsnog aan de monumenten toe te voegen. Voor de Late Steentijd geldt voor heel Zoetermeer een lage archeologische verwachting.

Op basis van de archeologische verwachting is voor ieder monument een advies opgesteld over de te nemen vervolgstappen in het kader van de archeologische monumentenzorg.

Inhoudsopgave

3 Samenvatting

Deel I Historisch en archeologisch onderzoek

9 1 Inleiding

11 2 Werkwijze

13 3 Wettelijk kader

3.1 Het bestemmingsplan

3.2 Kwaliteitsborging in de archeologie

17 4 Geologie

21 5 Archeologie in de regio tot de 11^e eeuw

23 6 Middeleeuwse ontginning en bewoning

27 7 Vervening en inpoldering

29 8 De Tachtigjarige oorlog

31 9 Droogmakingen

33 10 Gevolgen vervening en droogmaking voor het bodemarchief

Deel II Advies archeologie Zoetermeer

39 11 Late Steentijd

45 12 Dorpsterp

51 13 Schinkelweg

53 14 Den Hoorn

57 15 Delftse- en Leidsewallenwetering

15.1 Delftsewallenwetering

15.2 Leidsewallenwetering

67	16 Zegwaartseweg
73	17 Oostkade
77	18 Hildam
81	19 Voorweg
87	20 Vlamingstraat
91	21 Pissekade
93	22 Noord-Aasche vliet
97	23 Zoetermeerse meerpolder
103	24 Omgeving Elizabethhoeve
105	25 Landscheiding
109	Bijlage I: Archeologisch veldonderzoek
115	Bijlage II: Historisch kaartmateriaal
117	Bijlage III: Verwachtingskaart archeologische monumenten
119	Bijlage IV: Concept-beleidskaart
121	Bijlage V: Concept-onderzoeksagenda
125	Overzicht van afbeeldingen, tabellen en bijlagen
129	Bibliografie

Deel II
Advies archeologie van
Zoetermeer

19 Voorweg

Beschrijving

De Voorweg is vermoedelijk de derde uitleg van de laatmiddeleeuwse ontginning van Zoetermeer, na de Noord Aa en de Broekweg. Vanaf de Voorweg liepen de percelen in noordelijke richting tot aan het Zoetermeerse meer. In zuidelijke richting liepen de percelen door tot aan de nu verdwenen Groenweg. De ontginningen kunnen tot op heden niet met zekerheid worden gedateerd. Voor ontginningen langs de Voorweg wordt aangenomen dat ze in de 11^e eeuw werden voltooid.

Langs de Voorweg zijn enkele zogenaamde daliegaten gevonden met aardewerk uit de 13^e en 14^e eeuw. Het aardewerk moet afkomstig zijn van de bewoners van de Voorweg (zie het hoofdstuk 23 over de Elizabethhoeve). Vermoedelijk werd, evenals rond de Zegwaartseweg, al vanaf de 14^e eeuw turf gestoken rond de Voorweg. In 1491 werd aan de noordkant langs de Voorweg de Voorwegwetering aangelegd voor het verschepen van uitgegraven turf.

Vlak voor de inpoldering van de Driemanspolder (voorheen de Bovenwegse en Binnenwegse polders) in 1669 werd een kaart vervaardigd met alle boerderijen aan de zuidkant van de Voorweg. In totaal staan aan de zuidkant 58 boerderijen weeggegeven tussen de Vlamingstraat en de grens met Wilsveen.

Van de situatie na de droogmaking van de Driemanspolder is geen kaartmateriaal beschikbaar, zodat onduidelijk is of de boerderijen zijn blijven staan tijdens de droogmaking. Op basis van historische en bouwhistorische gegevens kan worden aangenomen dat een deel van de boerderijen teruggaat tot de 17^e eeuw.¹¹⁰

Op de kaarten van 1745 en 1746 is de Buitenwegpolder aan de noordkant van de Voorweg als geheel ondergelopen weergegeven. Tussen 1767 en 1771 werden de verschillende ondergelopen polders rondom het Zoetermeerse Meer samengevoegd en drooggemalen met de drie Buitenwegse poldermolens. Kort na de droogmaking werd door Klaas Vis een kaart gemaakt van de Buitenwegpolder met daarop gedetailleerd de bebouwing aan de noordkant van de Voorweg. De oriëntatie van veel erven aan de Voorweg wijkt af van die van de percelen in de droogmakerij. Hieruit kan worden geconcludeerd dat in ieder geval een deel van de oude erven is blijven bestaan tijdens de droogmaking.

Al aan het einde van de 17^e eeuw werd in de droogmakerij Driemanspolder de buitenplaats Meerzigt aangelegd (Voorweg 119).¹¹¹ De naam werd ontleent aan het uitzicht over de dan nog blank staande Buitenwegpolder. In de 18^e eeuw stond aan de noordkant van de Voorweg de buitenplaats Delfsig (Voorweg 228).¹¹² Het is niet bekend of de buitenplaats teruggaat op een oudere boerderij.

Archeologisch onderzoek

Bij een booronderzoek langs de zuidkant van de Voorweg tussen de Meerzichtlaan en het Zalkerbos zijn drie boringen gezet op 3 tot 7 m van de weg af.¹¹³ Hierin bevond zich tussen 0,5 m en 1,5 tot 2 m onder maaiveld een pakket geroerd veen dat als veendijk werd geïnterpreteerd.

Op het perceel Voorweg 163 leverden drie boringen nog natuurlijk veen op.¹¹⁴ Op 7 m uit de weg tussen 0,4 en 1,3 m onder maaiveld, op 70 m uit de weg tussen 0,70 en 1,15 onder maaiveld en op 80 m uit de weg van 0 tot 0,45 m onder maaiveld.

Op het perceel tussen de Voorweg 131 en de Zoetermeer stadslinje is een

¹¹⁰ Van Adrichem 2006: *Inventarisatie van alle monumenten van vóór 1950*.

¹¹¹ Van Adrichem 2006.

¹¹² Van Adrichem 2006.

¹¹³ Kroes 2011.

¹¹⁴ Blom 2014.

booronderzoek uitgevoerd.¹¹⁵ In de twee boringen op circa 7 m uit de weg was nog veen aanwezig vanaf een diepte van circa 1,3 tot 1,8 m onder maaiveld. De boring op 25 m uit de weg bevatte alleen opgebracht zand en klei (Laagpakket van Wormer).

Waardering

Aan de Voorweg zijn archeologische resten vanaf de 11^e eeuw te verwachten. Aan de noordkant zijn de van oorsprong laatmiddeleeuwse erven vermoedelijk opgenomen in de ringdijk van de Nieuwe Drooggemaakte polder en zo altijd blijven bestaan. Wel is het waarschijnlijk dan de erven in de loop der eeuwen zijn opgehoogd. Voor de zuidkant van de Voorweg is het door het ontbreken van kaartmateriaal van na de droogmaking van de Driemanspolder niet duidelijk of hier oude erven in de ringdijk zijn opgenomen. De kans bestaat dat de laatmiddeleeuwse erven hier onder de ringdijk van de Driemanspolder zijn begraven, zoals ook in de Palensteinsepolder is gebeurd (zie hoofdstuk 10). De resten van de middeleeuwse erven kunnen nog altijd onder de dijklichamen aanwezig zijn. Door de sterk gewijzigde omgeving zijn de erven op de kaart van 1669 niet meer te lokaliseren. Echter een meerderheid van de percelen is in 1669 bebouwd, zodat de kans op de aanwezigheid van een oud erf onder de ringdijk overal groot is. Van diverse boerderijen op en tegen de dijk is het op basis van historische en bouwhistorische gegevens aannemelijk dat ze al kort na de droogmaking zijn aangelegd.

Op basis van deze booronderzoeken kan voorzichtig worden geconcludeerd dat het natuurlijk veen tot zeker 10 m van de Voorweg af nog deels intact is, zodat hier nog archeologische resten verwacht kunnen worden. Plaatselijk komt ook veel verder van de Voorweg af nog een dunne laag veen door.

Door de afdekking van de huisplaatsen met de ringdijk of jongere ophooglagen kan de conservering van sporen en vondsten zeer goed zijn. Rekening moet worden gehouden met intacte houtconstructies en veel organisch vondstmateriaal zoals leer, hout, bot en plantenzaden.

Het archeologisch onderzoek aan de Voorweg kan antwoord geven op onderzoeksvragen over de middeleeuwse ontginningen van Zoetermeer, de ontwikkeling van het dorp in de Late Middeleeuwen en de economische gevolgen van de grootschalige turfwinning na de Middeleeuwen (zie de onderzoeksagenda in bijlage V, thema B en C).

Advies Voorweg

Archeologisch monument

Voor een deel van het archeologisch monument Voorweg geldt een hoge archeologische verwachting. Alle historische erven langs de Voorweg kunnen teruggaan op de Late Middeleeuwen. Onder de ringdijken van de Driemanspolder en de Nieuw Drooggemaakte Polder zijn resten te verwachten van de bebouwing die vóór de aanleg van de droogmakerijen is afgebroken. Deze 'begraven' erven onder de dijk kunnen zeer gave archeologische resten bevatten omdat ze niet zijn verstoord door activiteiten in de laatste twee eeuwen.

Verschillend erven aan de Voorweg zijn pas in de 18^e of 19^e eeuw ontstaan op en buiten de ringdijken. Deze jonge erven zijn niet behoudenswaardig.

Ten zuiden en ten noorden van de Voorweg liggen delen van het monument zo laag dat hier geen substantiële archeologische resten meer zijn te verwachten. Deze delen kunnen worden vrijgeven.

Aan de zuidkant van de Voorweg vallen twee hoger gelegen erven buiten het archeologisch monument. Aangeraden wordt om ook voor deze terreinen de monumentenverordening van toepassing te laten zijn.

¹¹⁵ Oudhuis 2009.

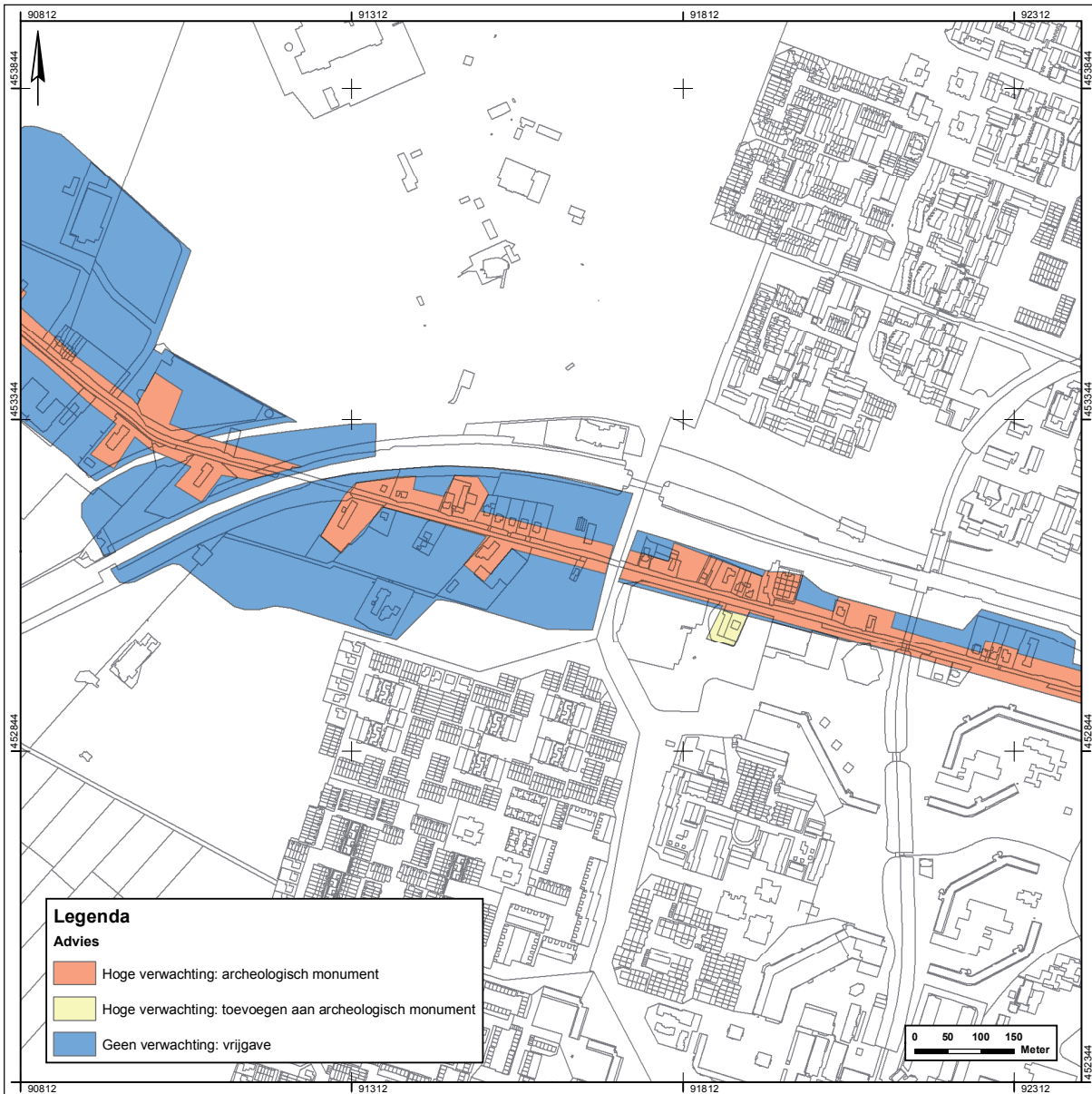

Afbeelding 19.1: advieskaart Voorweg, westdeel.

Vrijstellingsgrenzen

Door de hoge dichtheid aan archeologische resten kunnen relatief kleine bodemingrepen al tot flinke schade aan het bodemarchief leiden. Dit zorgt er ook voor dat archeologisch onderzoek van relatief kleine omvang toch al tot aanzienlijke kenniswinst kan leiden. De wettelijk gestelde grens van 100 m² wordt daarom te ruim geacht. Het verdient aanbeveling om binnen het archeologisch monument een vrijstellingsgrens van 50 m² te hanteren. Daarnaast wordt geadviseerd om ook een vrijstellingsgrens in diepte te hanteren. In de bodemlaag direct onder het maaiveld is in het (sub)recente verleden vaak dusdanig veel verstoring opgetreden dat zich daarin geen behoudenswaardige archeologische resten meer zullen bevinden. Daarom wordt aangeraden om geen archeologisch onderzoek te vereisen indien bodemingrepen zich beperken tot 30 cm –maaiveld.

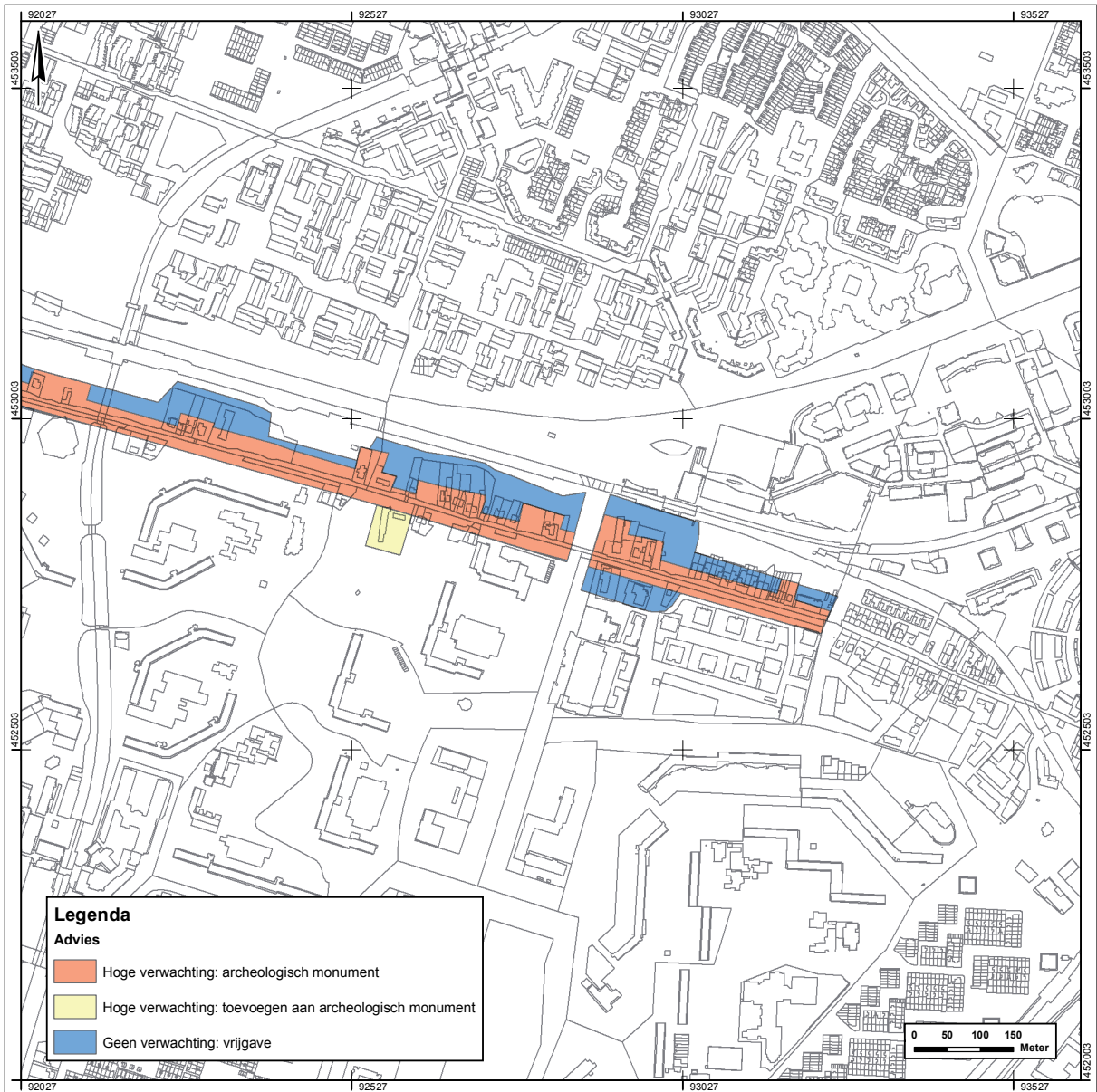
Voor de ontgravingsdiepte van het archeologisch onderzoek wordt doorgaans de maximale diepte van de bouwput aangehouden. Door de slappe ondergrond van Zoetermeer moet rekening worden gehouden met het wegzak-

Afbeelding 19.2: advieskaart Voorweg, middendeel.

ken van zware bouwmachines of aannemers die, soms buiten het bestek, de put verdiepen om een stevige ondergrond (zand) in te brengen. Bij verschillende archeologische onderzoeken in Delft en omgeving waarbij niet tot volle diepte werd onderzocht, is tijdens de bouw, een laag van enkele decimeters van het bodemarchief alsnog verstoord. Aangeraden wordt om onder de diepte van de bodemingreep een buffer van een halve meter op te nemen om beschadiging van het bodemarchief te voorkomen.

Een andere bedreiging voor het archeologisch bodemarchief zijn heipalen in de slappe ondergrond. Door de geringe beschadiging van een enkele paal wordt dit vaak buiten beschouwing gelaten. Echter bij het inbrengen (en vooral ook) het verwijderen van veel palen treedt toch een aanzienlijke beschadiging op van het bodemarchief. Het is bij bouwplannen met een dicht palenplan aan te raden om ook de heipalen als verstoring van het bodemarchief te beschouwen.

Afbeelding 19.3: advieskaart Voorweg, oostdeel.

Vervolgonderzoek

De belangrijkste indicatie voor de mogelijke aanwezigheid van erven uit de periode van de 11^e tot en met de 17^e eeuw is de aanwezigheid van veen of venige ophoogpakketten in de bodem. Als er geen veen of venige ophoogpakketten aanwezig zijn, zijn er geen archeologische resten uit die periode meer te verwachten.

Dit kan zeer goed worden vastgesteld door middel van een booronderzoek. Bij dit onderzoek is het van belang dat de grondboringen altijd tot in de natuurlijke klei (Laagpakket van Wormer) worden gezet. Door de sterk wisselende hoogteligging van Zoetermeer zullen de boringen tot een diepte van 2 tot 5 m moeten worden gezet. Als bij het booronderzoek veen of venige ophoogpakketten worden aangetroffen dient een proefsleuvenonderzoek te worden uitgevoerd om vast te stellen of er werkelijk archeologische sporen aanwezig zijn en of deze behoudenswaardig zijn. Op basis van dit proefsleuvenonderzoek kan worden bepaald welke vervolgstappen gezet moeten worden in het kader van de archeologische monumentenzorg.

Binnen het archeologisch monument kunnen sporen van de strijd in de Tachtigjarige oorlog worden aangetroffen. Dit kunnen resten zijn van verschansingen (constructies, aardlichamen), een brandlaag of wapentuig. Het wapentuig, in het bijzonder in de vorm van afgeschoten kogels, kan veel duidelijk maken over de gevechtshandelingen. Het is dan ook van groot belang dat bij het archeologisch onderzoek intensief wordt gezocht met een metaaldetector en dat de vindplaatsen van kogels nauwkeurig worden ingemeten.

Het is aan te raden om al in de programma's van eisen voor het gravend onderzoek rekening te houden met de kosten van conservering van bijzondere voorwerpen van hout en leer, die vanwege de uitstekende conserveringsomstandigheden zeer goed bewaard kunnen zijn gebleven. Deze goede conserveringsomstandigheden gelden ook voor constructiehout, zodat ook met enkele mogelijke dendrochronologische dateringen, in het bijzonder van de oudste houtbouwfasen, rekening moet worden gehouden.

Conclusie

Het advies is om binnen het archeologisch monument altijd archeologisch onderzoek te laten uitvoeren indien de aanwezige archeologische waarden bedreigd worden door ruimtelijke ontwikkelingen van meer dan 50 m² en dieper dan 30 cm onder maaiveld.

Het hanteren van een vrijstellingsgrens van 50 m² en/of 30 cm onder maaiveld betekend concreet dat er geen archeologisch onderzoek wordt vereist indien een bodemversturende ingreep kleiner is dan 50 m² (ongeacht de diepte van de ingreep) en minder diep reikt dan 30 cm beneden maaiveld (ongeacht de oppervlakte van de ingreep).

Geadviseerd wordt om als eerste stap in het proces van de archeologische monumentenzorg (AMZ) een booronderzoek te laten uitvoeren. Eventuele vervolgstappen worden daarna bepaald op basis van de uitkomsten van het uitgevoerde veldonderzoek.

Bijlage I

Archeologisch veldonderzoek

Archeologisch veldonderzoek binnen het onderzoeksgebied (Archis en projectenlijst AWZ). Door het ontbreken van projectgegevens in Archis zal er dubbeling zijn met de projectenlijst van de AWZ.

Toponiem	Jaar	Archis onderzoeksnr.	Archis waarnemingsnr.	Onderzoek	Onderzoeker	AWZ nr.	Omschrijving	Publicatie
Broekweg, Sniep	1980	2391	37557	.	.	.	erf, Nieuwe Tijd A	.
Broekweg 2/Voorweg	1983	2363	37544	.	AWZ	107	Erf, Nieuwe Tijd	.
Denemarkenlaan (Stadscentrum)	1985	2401	50343
Den Hoorn	2008	26994		proefsteuven	Becker & Van de Graaf	.	.	Hoven & Wilbers 2008
Den Hoorn 2a	1992	2385	37551	opgraving	AWZ	115	vaart, vondsten 17 ^e -18 ^e eeuw	Domburg & Grootveld 1999
Den Hoorn 12-14	.	.	.	opgraving	AWZ	112	vondsten 15 ^e eeuw (1 doos)	niet uitgewerkt
Den Hoorn 29	2007	21534	.	booronderzoek	RAAP	.	.	(rapport niet openbaar)
Den Hoorn, Zegwaartseweg	1990	2355	37547	.	.	.	erf en vloerresten, late middeleeuwen	.
Dorpsstraat	2009	36174	.	booronderzoek	Jacobs & Burnier	.	.	.
Dorpsstraat	1972	2394
Dorpsstraat	1982	2356
Dorpsstraat	1982	2357
Dorpsstraat	1990	2393
Dorpsstraat	1992	2384
Dorpsstraat	1995	2388
Dorpsstraat	1997	2372	37561	.	.	.	sloot, late middeleeuwen	.
Dorpsstraat	1999	2081
Dorpsstraat	2001	2295
Dorpsstraat 7: 't Oude huis'	1998	1846	37560	.	AWZ	123	erf late middeleeuwen (meerdere PDB dozen)	niet uitgewerkt
Dorpsstraat 14	1988	2392	37559	opgraving	.	.	sloot 15 ^e eeuw	.
Dorpsstraat 18	2014	60335	.	opgraving	IDDS	.	.	.
Dorpsstraat 28	1980	2374	37536	opgraving	AWZ	6	vondsten 16 ^e -19 ^e eeuw 91 doos	niet uitgewerkt
Dorpsstraat 30	1978	2359	37532	opgraving	AWZ	3	Achtertuin, vondsten uit 14 ^e -18 ^e eeuw	niet uitgewerkt
Dorpsstraat 42, 44	1978	2360	37531	opgraving	AWZ	2	Leeg erfje aan Leidsewallen, vondsten uit 14 ^e -18 ^e eeuw	niet uitgewerkt
Dorpsstraat 50/Leidsewallen	1996	2390	37556	opgraving	AWZ	121	Het Hooghe Huis, vondsten 15 ^e -17 ^e eeuw	niet uitgewerkt, Van Adrichem 2006
Dorpsstraat/Delfsewallen	1988	.	37558	.	.	.	ophoging, Middeleeuwen/Nieuwe Tijd	.
Dorpsstraat/Delfsewallen	2008	30231	.	booronderzoek	Vestigia	.	.	Hazelkamp & Louwe 2008
Dorpsstraat 77: 'Veenstra'	1995	.	37554	opgraving	AWZ	118	erf, waterput uit Late Middeleeuwen, vondsten 15 ^e -18 ^e eeuw	Mosselman 1999

Toponiem	Jaar	Archis onderzoeksnr.	Archis waarnemingsnr.	Onderzoek	Onderzoeker	AWZ nr.	Omschrijving	Publicatie
Dorpsstraat 80: Palenstein III (Parkeerplaats AH)	1992	2366	30649	opgraving	AWZ	111	Voorhof Palenstein	.
Dorpsstraat 81: Raardensloer	.	.	.	opgraving	AWZ	104	vondsten 18-20 ^e eeuw	niet uitgewerkt
Dorpsstraat 87	1982	.	37541
Dorpsstraat 89-90	1997	.	37533, 37534	opgraving	AWZ	4	geen documentatie, vondsten 16-17 ^e eeuw	niet uitgewerkt
Dorpsstraat 86-116: Palenstein II	1992	.	.	opgraving	AWZ	108	vondsten 14-18 ^e eeuw	Grootveld 2004, Koopmans 1993
Dorpsstraat 99	1953	geen	24262	Aardewerk van rond 1400 uit rioolsleuf
Dorpsstraat, Palenstein	1979	2370	16899	opgraving	AWZ	.	.	.
Dorpsstraat, Palenstein	1984-1986	2369	30647	opgraving	AWZ	.	.	.
Dorpsstraat 108: Palenstein I	2002	3659	.	opgraving	AWZ	1	.	Grootveld 2004, Koopmans 1993
Dorpsstraat 109-113: 'Hikke'	1992	1550	22046	opgraving	AWZ	114	18 ^e eeuwse fundering, losse vondsten uit de 15 ^e eeuw	Jaarverslag 1993
Dorpsstraat 110: Palenstein III	.	.	.	opgraving	AWZ	127	Voorhof Palenstein	.
Dorpsstraat 113-113: 'Hikke'	2002	2648	.	opgraving	AWZ	114	Huis uit de 15 ^e eeuw en de haardplaats met een aspot van rond 1200	niet uitgewerkt, Van Adrichem 2006
Dorpsstraat 116	.	.	.	opgraving	AWZ	130	vondsten 15 ^e eeuw	.
Dorpsstraat 135	2010	44997	.	begeleiding	Becker&Van de Graaf	.	.	.
Dorpsstraat 135	2012	54898	.	begeleiding	IDDS	.	.	Meijer 2012
Dorpsstraat 136-144	.	.	.	opgraving	AWZ	125	vondsten 15 ^e eeuw (meerdere dozen)	niet uitgewerkt
Dorpsstraat 149	1998	2024	.	.	.	124	.	.
Dorpsstraat 151/ Stationsstraat 'Gekroonde Valk'	.	.	.	opgraving	AWZ	124	vondsten 14-18 ^e eeuw (meerdere PDB dozen)	.
Dorpsstraat 155	2012	51646, 51789	.	opgraving	IDDS	.	.	Corver et al. 2012
Dorpsstraat 175: Pilatusdam	1979	2373	37535	opgraving	AWZ	5	15-18 ^e eeuw (meerdere PDB dozen)	niet uitgewerkt
Dorpsstraat 179: afgebrand café	1982	.	37540	opgraving	AWZ	103	sloot en erf nieuwe tijd, vondsten 18-19 ^e eeuw (1 doos)	niet uitgewerkt
Dorpsstraat 180	.	2679
Dorpsstraat 186: 'helling'	.	.	.	opgraving	AWZ	128	vondsten 16 ^e eeuw (meerdere dozen)	niet uitgewerkt
Dorpsstraat 188	.	6729
Dorpsstraat 198: De Spar	.	.	.	opgraving	AWZ	117, 126	waterput, nauwelijks vondsten	.
Dwarstocht	1985	.	37548	opgraving	AWZ	113	Dallegaten 13 ^e eeuw	Westenbroek & Van der Valk 1993
Dwarstocht	1991	.	37549	opgraving	AWZ	113	Dallegaten verm 14 ^e eeuws	Westenbroek & Van der Valk 1993

Toponiem	Jaar	Archis onderzoeksnr.	Archis waarnemingsnr.	Onderzoek	Onderzoeker	AWZ nr.	Omschrijving	Publicatie
Eerste Stationsstraat, Molen de Hoop	1983	2395	37565	.	.	.	vaart, erf, Late Middeleeuwen B	.
Grote Dobbe	1985	2367	37575	.	.	.	dijk, Nieuwe Tijd	.
Italielaan	1981	.	37571	.	.	.	dijk of wegverleviging, akker, Romeinse tijd	.
Landscheiding	1986	2399	37562, 37563, 37564	opgraving	AWZ	131	vondsten (meerdere PDB dozen)	niet uitgewerkt
Leidswallen 33A	2002	2590
Leidswallen/Hoornslot (Noordhove)	1984, 1985	2364	37545	opgraving	AWZ	109	ongeveer 10 huizen en Hoornslot, vondsten 17-19 ^e eeuw	niet uitgewerkt
Nicolaaskerk	1986	2397	37568	.	.	.	erf, Middeleeuwen	.
Noord Aa	1981	2375	37539	opgraving	AWZ	101	opgravingen tot 1983: proefputje 3x3m: in-steekhaven en funderingen, vondsten 16-18 ^e eeuw (10 PDB-dozen)	Mogelijk van Adrichem 2006
Noord Aa (Azieweg)	2011	45633	.	begeleiding	Becker & Van de Graaf	.	Geen archeologie (verstoringsdiepte 20 cm)	.
Noordboosstraat (veldverkenning Oosterheem)	1995	2387	.	opgraving	AWZ	119	één vuursteenafslag, aardewerk (meerdere PDB dozen)	niet uitgewerkt, AWZ jaar-verslag 1995
Noordhove, Slootweg	1990	.	37566	.	.	.	Dallegat, Middeleeuwen	.
Oostkade	1995	.	37553	.	.	.	vuurstenen afslag mesolithicum tot ijzertijd	.
Oosterhage	2009	34904	.	booronderzoek	Jacobs & Burnier	.	.	.
Oosterheemlijn	2008	31754	.	booronderzoek	Grontmij	.	.	.
Puinstart Noord-West (Buytenpark)	1985, 1991	1549	22047, 32179	opgraving	AWZ	113	Dallegaten	Westenbroek & Van der Valk 1993
Reguliersdam 1	1976, 1989	2358, 2365	37537, 37546	opgraving	AWZ	7, 110	.	Domburg 1997
Rokkeenseweg (veldverkenning)	1984	2396	37750	.	.	.	akker, 13 ^e eeuw	.
Rokkeenseweg	1986	2400	37570	.	.	.	8 poeren uit de Late Middeleeuwen	.
Rokkeenseweg	2010	44024	.	opgraving	Becker & Van de Graaf	.	.	(rapport niet openbaar)
Slootweg	1981	2368	37576	.	.	.	weg, dijk, Romeins	.
Tweede weg	1985	2402	37572	.	.	.	afvalplekken, weg, Late Middeleeuwen B	.
Vlamingsstraat 16, 18, 20	1983	2362	37543	opgraving	AWZ	106	Erf nieuwe tijd, vondsten 18-19 ^e eeuw	niet uitgewerkt
Vlamingsstraat 20	1982	2361	37542	opgraving	AWZ	105	Erf nieuwe tijd, vondsten 17-20 ^e eeuw	niet uitgewerkt
Vlamingsstraat 49	2014	59867	.	booronderzoek	Hamaland Advies	.	.	Van der Kuijl 2014
Vliet	1985	2403
Voorweg	1982	2376

Toponiem	Jaar	Archis onderzoeksnr.	Archis waarnemingsnr.	Onderzoek	Onderzoeker	AWZ nr.	Omschrijving	Publicatie
Voorweg	2009	35930	.	booronderzoek	Archeomedia	.	.	(rapport niet openbaar)
Voorweg 109 'Hooge Woning'	.	.	.	opgraving	AWZ	102	vondsten 18 ^e eeuw (2 dozen)	niet uitgewerkt
Voorweg 144	1983	2404	37574	.	.	.	erf, dijk uit 16 ^s -18 ^e eeuw	.
Voorweg 152: 'Fuchsia Ben'	.	.	.	opgraving	AWZ	122	niet door AWZ opgegraven, vondsten 18 ^e - 19 ^e eeuw	nvt
Voorweg 163	2012	55035	.	booronderzoek	ADC	.	.	Blom 2013
Voorweg 170	1992	.	37552	opgraving	AWZ	116	ver achter het erf, nauwelijks vondsten	niet uitgewerkt
Voorweg 174	2006	17999, 18051	.	booronderzoek	RAAP	.	.	Henk 2006 (rapport niet openbaar)
Voorweg 190 (N469): 'Schuurkerk'	1996	2389	37538	opgraving	AWZ	120	boerderij, schuurkerk, Nieuwe Tijd A en B	Grootveld 2002
Zegwaartseweg	2009	35615	.	booronderzoek	SOB Research	.	.	(rapport niet openbaar)
Zegwaartseweg	2011	46211	.	proefsieuen	IDDS	.	.	(rapport niet openbaar)
Zegwaartseweg 54	2012	54158	.	booronderzoek	Transect	.	.	.
Zegwaartse 69-71	2009	35786, 37889	.	booronderzoek	SOB Research	.	.	(rapport niet openbaar)
Zegwaartseweg 118	2004	7999	.	opgraving	AWZ	129	Niet gegraven	nvt
Zegwaartseweg 166-167	2005	12083	.	booronderzoek	Jacobs & Burnier	.	.	Stiller 2005
Zegwaartseweg/Maasdamstraat	2010	44033	.	booronderzoek	Becker & Van de Graaf	.	.	Horn 2010
diversen	1996	2379, 2377	geen	.	.	.	Daliegaten	.
xxxx	1985	.	37573	.	.	.	afvalkuil 19 ^e eeuw	nvt
xxxx driemanspolder (part Coll.)	1994	.	60473	.	.	.	zegel/doosje, romeins (onverifieerde melding)	nvt

Bijlage II

Historisch kaartmateriaal

Voor dit onderzoek is veel gebruikt gemaakt van historisch kaartmateriaal. Uitgangspunt voor dit gebruik is dat op historische kaarten nog oude elementen terug zijn te vinden, die door latere inpolderingen, ruilverkavelingen en stadsuitbreidingen zijn verdwenen of onzichtbaar zijn geworden. Zo kunnen de terreinen van laatmiddeleeuwse en latere elementen zoals boerderijen, kastelen en molens worden gelokaliseerd.

Al vanaf de 16^e eeuw werden er kaarten van de regio vervaardigd. Aanvankelijk waren dit schematische kaarten van specifieke gebieden. Ze dienden ter administratie of ter verduidelijking van juridische geschillen over grondbezit.¹³⁰ De oudste overzichtskaart van de regio werd rond 1580 geweven.¹³¹ Op het grote wandtapijt werd het 'Leidens Ontzet' afgebeeld met alle troepenbewegingen rondom Leiden. De strijd in Zoetermeer rondom de Voorweg en de Dorpsstraat wordt er prominent op afgebeeld. Alle steden, dorpen en wegen zijn echter weergegeven buiten iedere proportie.

Voor het maken van nauwkeurige kaarten van grote gebieden was veel landmeetkundige expertise vereist. De hoogheemraadschappen hadden als geen ander behoefte om een overzicht te hebben van alle waterlopen en dijken in hun gebied. Zij waren de opdrachtgevers van de eerste maatvast overzichtskaarten van de hele regio. De kaartmaker Balthasar Floriszoon van Berckenrode bracht in de 1611 de kaart van het Hoogheemraadschap Scheiland uit, waarop alleen het oostdeel van Zoetermeer is weergegeven.¹³² Alleen de bebouwing aan de Dorpsstraat en in Den Hoorn is afgebeeld. Buiten de dorpen staan alleen molens. In 1615 verscheen van Van Berckenrode de kaart van het Hoogheemraadschap Rijnland, waarop nu alleen het westdeel Zoetermeer staat afgebeeld.¹³³ Op deze kaart heeft van Berckenrode wel de boerderijen langs de wegen en waterlopen weergegeven.

In 1639 verscheen de kaart van Holland van Jacob Aartsz. Colom. Op de kaart is het Zoetermeerse Meer nog een meer, zodat de kartering nog voor 1614 moet zijn gebeurd. De kaart geeft talloze boerderijen weer, maar duidelijk zonder enige nauwkeurigheid. Wel zijn alle land- en vaarwegen duidelijk aangegeven.

De kaart van Zoetermeer van Jan Pieterszoon Douw uit 1626 is de eerste kaart met het drooggemaakte Zoetermeer.¹³⁴ Op de kaart staan geen boerderijen maar verschillende bruggen en sluizen zijn nauwkeurig weergegeven.

In 1642 verschijnt een nieuwe kaart van het Hoogheemraadschap van Rijnland van Jans Janszoon Douw. De kaart werd opnieuw uitgebracht in 1687, waarop de nieuw drooggemaakte Driemanspolder voor het eerst wordt weergegeven.¹³⁵ De plaats van de boerderijen op de kaart is ongewijzigd ten opzichte van de oorspronkelijke kaart.

In 1660 verschijnt een nieuwe kaart van het Hoogheemraadschap Schieland van Jan Janszoon Stampioen en Johan Vingboons.¹³⁶ De kaart lijkt zeer sterk op die van 1611. Wel zijn er nu huizen langs de bewoningslinten weergegeven, maar meer ter indicatie.

In 1665 verscheen de Atlas Maior van Blaeu. In ieder geval het deel van Zoetermeer lijkt een kopie van de kaart uit 1639, met weglating van de indicatieve bebouwing.

Tijdens het organiseren van de droogmaking van de Driemanspolder in 1669 (voorheen de Binnenwegse en Bovenwegse polders) werd een kaart vervaardigd van alle nog aanwezige percelen en bebouwing.¹³⁷ Aan de zuidkant van de Voorweg, tussen de Vlamingstraat en de grens met Wilsveen, staan 69

¹³⁰ Donkersloot-De Vrij 1981, 38.

¹³¹ Wandkleed 'Het ontzet van Leiden' van Joost Jansz. Lanckaert, 1587-1589 (naar een ontwerp van Hans Liefvring), Collectie museum De Lakenhal Leiden: <http://www.lakenhal.nl>, inventarisnummer 3358. Wandkleed 'Het ontzet van Leiden' van Joost Jansz. Lanckaert, 1587-1589 (naar een ontwerp van Hans Liefvring), Collectie museum De Lakenhal Leiden: <http://www.lakenhal.nl/nl/collectie/3358> Kaart van Hoogheemraadschap van Schieland van Balthasar Floriszoon van Berckenrode uit 1611 (blad 10 en blad 11): http://www.archieven.nl/nl/zoeken?miadt=150&mizig=200&miwiew=ldt&milang=nl&micols=1&mires=0&mizk_alle=KRT_0029

¹³² Kaart van Hoogheemraadschap van Schieland van Balthasar Floriszoon van Berckenrode uit 1611 (blad 10 en blad 11): www.archieven.nl, nummers KRT_0029 en KRT0030.

¹³³ Kaart van het Hoogheemraadschap van Rijnland van Balthasar Floriszoon van Berckenrode uit 1615 (uitgave): www.archieven.nl, nummers A-4975 en A-4081.

¹³⁴ Kaart van Zoetermeer van Jan Pieterszoon Douw uit 1626: wegen en polders, geen huizen: www.archieven.nl, nummer A-1181.

¹³⁵ Kaart van Rijn land van Jan Janszoon Douw uit 1687 (gekarteerd 1642-1646): www.archieven.nl, nummer A-4324 (westdeel), www.geschiedenisvanzuidholland.nl, inventarisnummer 4 ZHBP 50-24 (oostdeel).

¹³⁶ Kaart van het Hoogheemraadschap van Schieland van Jan Janszoon Stampioen/Johan Vingboons uit 1660 (blad 2, 3, 5, 6), herziene editie uit 1684: www.archieven.nl, nummers KRT_0032, KRT_0033, KRT_0035 en KRT0036.

¹³⁷ Kaart van de Driemanspolder van 1669 van Nicolaes Klinckaert: www.archieven.nl, nummer A-1328.

bebouwde percelen weergegeven. Aangenomen kan worden dat een groot deel van deze bebouwing bij de aanleg van de ringdijk rond de polder is verdwenen. De parcelering van de polder is bij de droogmaking geheel opnieuw uitgezet, waardoor het niet goed mogelijk is om de bebouwde percelen te lokaliseren op de kaarten van ná de droogmaking.

De kaart van het Rijnland en het Amstelland van Nicolaas Visscher uit 1681 geeft een goed beeld van de bewoningslinten en waterwegen, ook binnen de Zoetermeerse Meerpolder.¹³⁸ De boerderijen lijken met enige nauwkeurigheid te zijn weergegeven, maar door de kleine schaal van de kaart kan hier weinig met zekerheid aan ontleend worden.

In 1746 gaf Melchior Bolstra een herziene versie uit van de kaart van Douw uit 1642. De belangrijkste verandering in Zoetermeer is dat de Buitenwegsepolder, 't Lange land en de Segwaartsepolder als ondergelopen staan weergegeven. De plaats van de boerderijen op de kaart van Melchior Bolstra is ongewijzigd ten opzichte van de oorspronkelijke kaart.¹³⁹

Ook op de kaart van het Hoogheemraadschap van Rijnland en Amstelland van Isaac Tirion uit 1745 zijn de ondergelopen polders goed weergegeven.¹⁴⁰ Ter indicatie geeft hij langs de wegen het restant van het veen weer en heeft hij de Broekweg en de Tweede weg gestippeld om aan te geven dat deze wegen onder water staan.

Ook de droogmaking van de Palensteinsepolder is goed gedocumenteerd in kaarten. Voor 1763 verscheen een kaart met alle nog aanwezige percelen en bebouwing in de grotendeels ondergelopen polder.¹⁴¹ Opmerkelijk is dat de nog aan te leggen ringdijk van de droogmaking als een dubbele stippellijn is weergegeven. De nieuwe ringdijk werd pal over de oudere erven en bebouwing heengelegd. In 1764 verscheen van Klaas Vis een kaart met de nieuwe percelen van ná de droogmaking.¹⁴² Van verschillende erven wijken de oriëntatie en de afmetingen af van die van de polderverkaveling. Het is aannemelijk dat deze erven tijdens het droogmaken zijn blijven staan.

In 1771 verscheen van Klaas Vis een vergelijkbare polderkaart van ná de droogmaking van de Buitenwegsepolder of Nieuwe Drooggemaakte Polder.¹⁴³ Ook op deze kaart zijn erven afgebeeld met een afwijkende oriëntatie.

Tussen 1812 en 1843 werd heel Nederland in kaart gebracht voor het kadaster. Op de kaart werden nauwkeurig alle percelen en alle gebouwen weergegeven en in het bijhorende register werden alle eigenaren en het gebruik van de percelen vermeld. De kadastrale minuutplannen van Zoetermeer en Zegwaart verschenen in 1819.¹⁴⁴ Het beeld van Zoetermeer is dan al ingrijpend veranderd door de inmiddels voltooide droogmakingen van de Buitenwegsepolder, de Palensteinsepolder (voorheen de Zegwaartsepolder) of de polder Voor Zegwaart, en de Binnenwegsepolder. Doordat de kadastrale minuutplannen maatvast zijn, zijn ze goed te gebruiken om over de huidige kadasterkaart te leggen. De minuutplannen worden bij dit onderzoek gebruikt om historische percelen op oudere kaarten te kunnen herleiden naar een exacte locatie op de huidige kadasterkaart.

¹³⁸ Kaart van Rijnland van Nicolaas Visscher uit 1681: www.geheugenvannederland.nl.

¹³⁹ Kaart van het Rijnland van Melchior Bolstra uit 1746 (herziening van de kaart van Douw uit 1687): http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Netherlands,_Hoogheemraadschap_Rijnland,_Wassenaar_-_Stompwijk,_map_of_1746.jpg

¹⁴⁰ Kaart van Isaak Tirion uit 1745: www.archieven.nl, nummer A-0016.

¹⁴¹ Polderkaart van de Palensteinsepolder voor de droogmaking: kopie uit de collectie van Historisch Genootschap Oud Soetermeer.

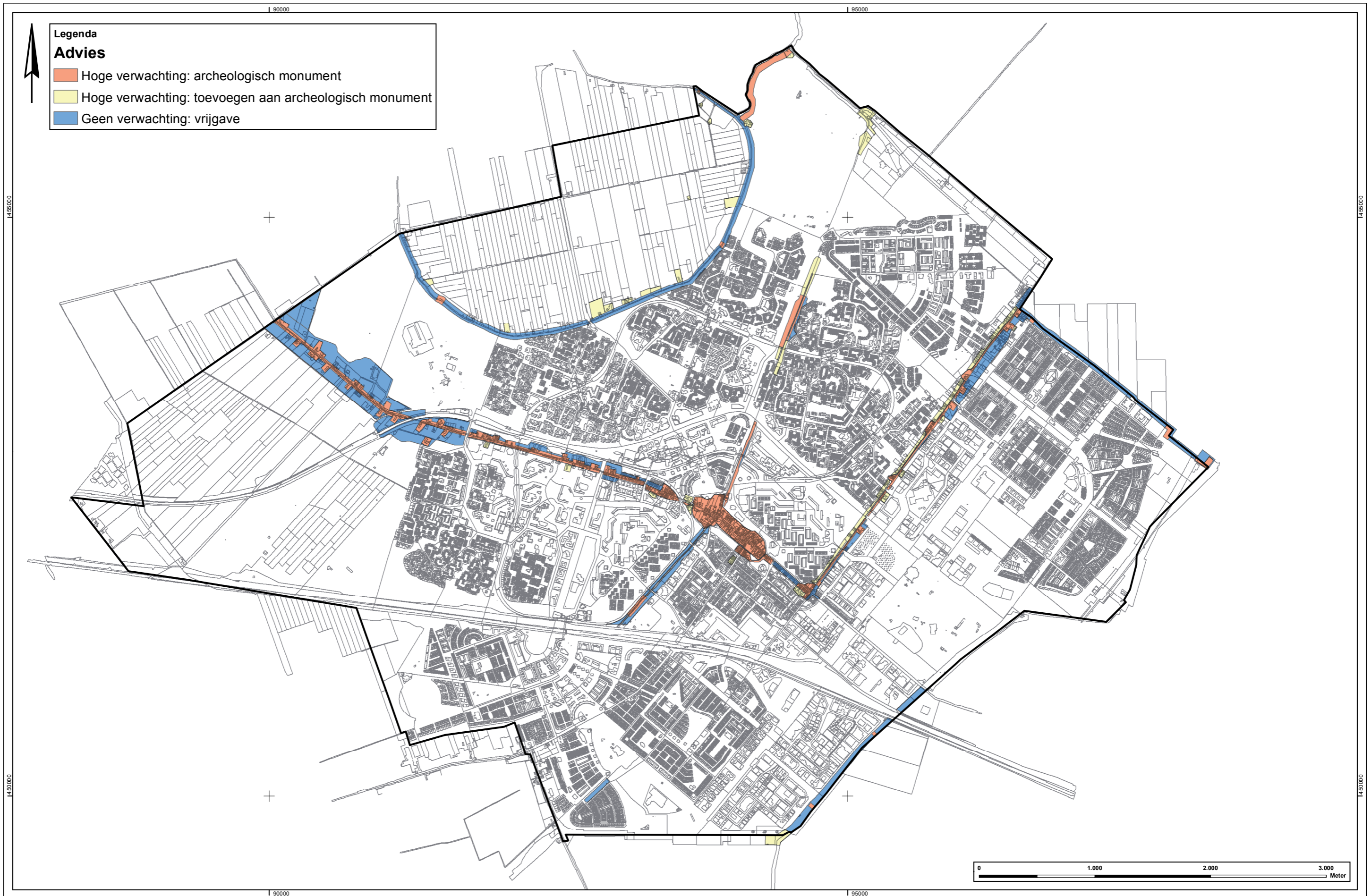
¹⁴² Polderkaart van Palensteinsepolder na de droogmaking door Klaas Vis 1763: <http://watwaswaar.nl>.

¹⁴³ Polderkaart van de Buitenwegsepolder na de droogmaking van Klaas Vis uit 1772: collectie Historisch Genootschap Oud Soetermeer.

¹⁴⁴ Minuutplan Segwaart 1819: collectie Nationaal Archief: <http://www.gahetna.nl>, minuutplan Zoetermeer 1819: collectie Nationaal Archief: <http://www.gahetna.nl>

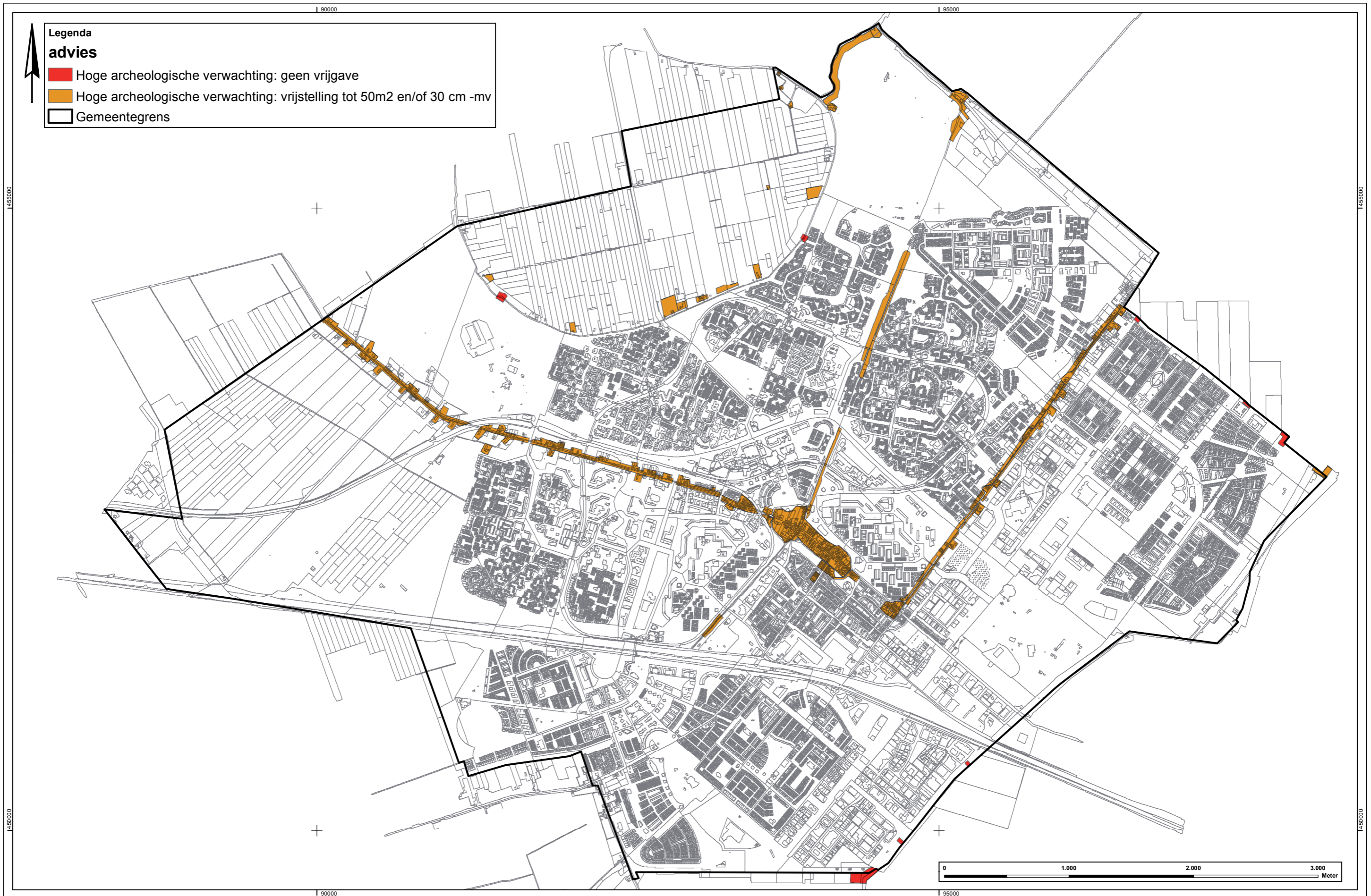
Bijlage III

Verwachtingskaart archeologische monumenten

Bijlage IV

Concept beleidskaart

Bijlage V

Concept-onderzoeksagenda

Inleiding

Uit het bureauonderzoek naar de archeologische monumenten van de gemeente Zoetermeer, blijkt dat er sprake is van gaten in onze kennis. Dergelijke kennislacunes komen overal in Nederland voor. Om deze gaten op te vullen wordt het archeologisch onderzoek in Nederland uitgevoerd aan de hand van onderzoeksagenda's. In een onderzoeksagenda worden thema's benoemd waarover meer kennis verzameld dient te worden. Ze geven daarmee een duidelijke doelstelling aan eventueel uit te voeren archeologisch onderzoek.

Onderzoeksagenda's komen op verschillende niveaus voor. Zo bestaat er een Nationale en een Provinciale onderzoeksagenda. De thema's uit deze grootschalige onderzoeksagenda's doen echter niet altijd recht aan lokale ontwikkelingen en kennislacunes. Het is daarom wenselijk dat de gemeente Zoetermeer ook een eigen onderzoeksagenda gaat hanteren. Hiermee zal archeologisch onderzoek binnen de gemeente zich meer gaan richten op de specifieke vragen die van belang zijn voor de geschiedenis van de stad Zoetermeer. De archeologische onderzoeksagenda dient regelmatig te worden getoetst op haar relevantie en, indien nodig, te worden aangepast.

Archeologische onderzoeksagenda gemeente Zoetermeer

In de archeologische onderzoeksagenda van Zoetermeer worden evaluerende vragen gesteld over het proces van de Archeologische Monumentenzorg (thema A). De overige thema's hebben betrekking op de bewoningsontwikkeling van het gebied tijdens de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. In de gemeente Zoetermeer kan archeologisch onderzoek vooral belangrijke informatie opleveren over de periode van de 11e tot en met de 17e eeuw. Uit de periode vóór de 11e eeuw zijn weinig archeologische resten te verwachten en de periode ná de 17e eeuw kan goed worden onderzocht aan de hand van historische bronnen.

Thema A: Archeologische Monumentenzorg (AMZ).

Binnen de hedendaagse AMZ ligt de nadruk op het streven naar behoud in situ. Ruimtelijk ontwikkelingen vormen hiervoor een bedreiging. Voorafgaand aan ruimtelijke ingrepen in een gebied, dient te worden geïnventariseerd of archeologische waarden in het geding zullen komen.

- A1 Zijn er archeologische vindplaatsen binnen het plangebied aanwezig of te verwachten?
- A2 Van welke ouderdom zijn deze vindplaatsen?
- A3 Op welke diepte kunnen deze vindplaatsen worden verwacht?

Wanneer de aanwezigheid van archeologische resten wordt verwacht of is aangetoond, dient te worden besloten hoe er met deze waarden moet worden omgegaan. Hiervoor moet worden vastgesteld of de resten behoudenswaardig zijn en in hoeverre ze verstoord zullen worden bij de planuitvoering.

- A4 Zijn de voorafgaand geformuleerde verwachting en toegepaste uitgangspunten ten aanzien van locatiekeuzefactoren juist?

- A5 Wat is de te verwachten conserveringstoestand van de grondsporen en vondsten?
- A6 Wat zal de aantasting zijn van de vindplaatsen bij uitvoering van de voorgenomen werkzaamheden?
- A7 Zijn er mogelijkheden om de werkprocedure bij bodemverstorende activiteiten op verwachtingsvolle plaatsen zo aan te passen dat de mogelijkheden voor archeologische waarnemingen worden vergroot en dat de mate van verstering wordt beperkt?

Op basis van de antwoorden op deze vragen wordt, door middel van een selectiebesluit, bepaald of er in het plangebied nader onderzoek moet worden uitgevoerd. Indien dat het geval is, start een nieuwe onderzoeksfase, die ook weer leidt tot een selectiebesluit. De AMZ-cyclus moet worden doorlopen tot er een definitief selectiebesluit is genomen over de omgang met de aanwezige archeologische waarden. Tijdens dit proces worden de verschillende processtappen en daaruit voortvloeiende resultaten geëvalueerd.

- A8 Wat is de mate van betrouwbaarheid/voorspellende waarde van de verschillende onderzoeksfasen?
- A9 Zijn de juiste keuzes gemaakt in het selectieproces?
- A10 In hoeverre beantwoorden nieuw aangetroffen vindplaatsen aan de archeologische verwachtingen die voor dit gebied bestonden?
- A11 Op welke wijze kunnen de archeologische waarden van nieuw opgespoorde vindplaatsen gewaardeerd en indien gewenst, beschermd worden?

Thema B: Middeleeuwse ontginning en bewoning

Het veengebied was eeuwenlang te nat voor bewoning en landbouw. Pas met de ontwikkeling van systematische verkaveling van sloten die het water afvoerden, kon het veenlandschap droog genoeg worden gemaakt voor intensief gebruik. Vanaf de tweede helft van de 10^e eeuw werd het veengebied tussen de Oude Rijn, de Strandwallen en de Maas in slechts enkele eeuwen ontgonnen. In deze periode breidde de bewoning zich (vermoedelijk in drie fasen) uit, vanaf de oevers van de Noord-Aa en het Zoetermeer.

Voor de geschiedschrijving van Zoetermeer zijn vragen met betrekking tot de datering en de ruimtelijke ontwikkeling van het gebied gedurende de ontginningsperiode (11^e – 13^e eeuw) van groot belang:

- B1 Hoe is de fasering van de ontginningen te dateren? Wanneer vonden de eerste ontginningen plaats? Wanneer werden de ontginningen voltooid?
- B2 Hoe zag de lay-out van de oudste verkavelingen eruit?
- B3 Hoe zagen de oudste boerderijen eruit en met welke huisbouwtraditie komen deze boerderijen overeen?
- B4 Is er sprake van relocatie van boerderijen, of is er sprake van uitbreiding van het aantal boerderijen?
- B5 Welke agrarische activiteiten ondernamen de eerste boeren in het gebied? Lag het accent op landbouw, veeteelt, of gemengd bedrijf?
- B6 Was de voedselproductie primair gericht op zelfvoorziening, op productie voor de lokale markt of op productie voor export? Treden hier in de loop van de tijd veranderingen in op en zo ja, wanneer en waardoor vinden deze veranderingen plaats?
- B7 Werden er naast het boerenbedrijf ook ambachten uitgeoefend? Was de ambachtelijke productie gericht op zelfvoorziening, op productie

voor de lokale markt of op productie voor export?

- B8 Hadden de bewoners van de oudste boerderijen toegang tot markten en wat werd daar gekocht? Wat was de verhouding tussen lokaal (zelf) gemaakte en aangekochte (import) goederen?

Over de ontwikkeling van de dorpskern en de bewoningslinten in de 14^e, 15^e en 16^e eeuw is nog weinig bekend. Archeologisch onderzoek kan antwoord geven op verschillende belangrijke vragen die nog open staan.

- B9 Hoe ontwikkelde zich de boerderijbouw in de loop van de eeuwen? Welke constructietechnieken werden toegepast in de houten huizen en welke funderingstechnieken? Was er sprake van vakwerkbouw?
- B10 Is er sprake van een veranderende bedrijfsvoering op de boerderijen in de loop van de tijd?
- B11 Wanneer ging men over van houtbouw naar steenbouw? Was dit volledige steenbouw of eerst gedeeltelijke steenbouw met bijvoorbeeld enkel stenen poeren?
- B12 Wie waren de bewoners van het dorp: boeren, ambachtslieden, grondeigenaren etc.?
- B13 Welke ambachten werden in het dorp uitgevoerd? Waren deze ambachten gericht op de lokale markt of op de export? Verschillen de ambachten van die, die werden uitgevoerd op de boerderijen?
- B14 Wat de verspreiding, datering en functie van de daliegaten?

Thema C: Vervening en droogmaking

Als gevolg van de ontginningen oxideerde het veen. Daardoor zakten het maai-veld en kwam het veen dicht bij het grondwaterniveau te liggen. Het natte veen was uiteindelijk enkel nog geschikt voor turfwinning. Omdat in de groeiende steden rondom Zoetermeer de vraag naar brandstof toenam, werd het veen op veel plaatsen afgegraven tot op een diepte van 4 meter onder maai-veld (tot op de oude zeeklei).

Archeologisch onderzoek kan vragen beantwoorden over de bestaanseconomie en over de overgang van landbouw naar turfwinning in de Late Middeleeuwen en het begin van de Nieuwe tijd.

- C1 Zijn er boerderijen waar het boerenbedrijf wordt stopgezet, omdat men begon met het afgraven van het land?
- C2 Verschijnen in de bewoningsassen nieuwe arbeiderswoningen, die wellicht van de turfstekers zijn?
- C3 Was het turfsteken een welvarend beroep, en hoe verhoudt de welvaart zich tot de vroegere boerenbedrijven?

Thema D: de Tachtigjarige oorlog

Uit historische bronnen blijkt dat Zoetermeer en Zegwaard flink te leiden hebben gehad onder het geweld tijdens de Tachtigjarige oorlog. Gedurende het beleg van Leiden bevonden zich in Zoetermeer op drie plekken Spaanse schansen. Hier kunnen nog sporen van de strijd worden aangetroffen, zoals verschansingen of wapentuig. Dergelijke sporen zouden veel onduidelikheden over het verloop van de strijd duidelijk kunnen maken.

- D1 Zijn er archeologische sporen aanwezig die kunnen worden toegewezen aan de verschansingen van de Spanjaarden?
- D2 Zijn de vondsten van wapentuig toe te wijzen aan een ter plekke gevoerd gevecht (bijv. in de vorm van afgevuurde kogels)?

Thema E: Droogmakingen

Na de inundatie in de Tachtigjarige oorlog werd het land weer drooggemalen. De polders werden verder uitgeveend, waarbij gebruik werd gemaakt van ringdijken, ringvaarten en molens. Met name in de pioniersfase van de droogmakingen zullen veel aanpassingen zijn verricht zoals het verplaatsen van watergangen, sluizen en molens. Sporen hiervan zijn mogelijk nog archeologisch terug te vinden. Ook kan archeologisch onderzoek naar de eerste generatie boerderijen in de polder veel informatie opleveren over het economische succes van de droogmakerij.

- E1 Wat was de constructiewijze van de molens? Is deze vergelijkbaar met die van de molens van de kort voor 1614 uitgevoerde droogmakingen in Noord-Holland?
- E2 Zijn er tijdens het droogmalen aanpassingen gedaan aan de molengang, de molens, en de sluizen?
- E3 Welke agrarische activiteiten ondernamen de eerste boeren in de droogmakerij? Lag het accent op landbouw, veeteelt, of gemengd bedrijf? Waarin verschilde de bedrijfsvoering met die van de boeren buiten de droogmakerij?
- E4 Waren de eerste boeren in de droogmakerij welvarend? Waarin verschilde hun welvaart met die van de boeren buiten de droogmakerij?

Overzicht van afbeeldingen & bijlagen

Afbeeldingen

Afbeelding 4.1 (blz. 18)

Geulen van de Rijswijk-Zoetermeergeul in de ondergrond van Zoetermeer.

Afbeelding 6.1 (blz. 24)

Ontginningsfasen van Zoetermeer (Koopmans et al. 1993, afbeelding 2.3).

Afbeelding 6.2 (blz. 24)

Bewoningslinten in 't Lange land op een kaart uit het Caertboek van Rynland van VanBerckerode uit 1615 (collectie Hoogheemraadschap van Rijnland, A-4197).

Afbeelding 6.3 (blz. 24)

Overzicht van Zoetermeer uit de kaart van Colom uit 1639 met daarop nog de beide Groenewegen (Kaartencollectie Universiteit van Amsterdam, OTM: HB-KZL O.K. 300).

Afbeelding 8.1 (blz. 29)

De geuzen vallen het Zoetermeermeer aan. Uitsnede uit de prent 'Ontsettinge der stad leyden' uit 1623-1625 (Collectie Rijksmuseum Amsterdam, www.geheugenvannederland.nl).

Afbeelding 10.1 (blz. 33)

Uitsnede van de kaart van Douw uit 1642 (uitgave 1687) met de tekst 'de Groeneweg heeft alhier gelegen' (Nationaal Archief, 4 ZHBP 50-24, www.geschiedenisvanzuidholland.nl).

Afbeelding 10.2 (blz. 34)

Uitsnede van de Segwaartseweg op de polderkaarten van voor en na de drooglegging van de Palensteinsepolder in 1763 (Collectie Hoogheemraadschap van Rijnland, www.watwaswaar.nl).

Afbeelding 10.3 (blz. 34)

Uitsnede van de Zegwaartseweg op de polderkaarten van na de drooglegging van de Palensteinsepolder in 1759 (Collectie Hoogheemraadschap van Rijnland, www.watwaswaar.nl).

Afbeelding 10.4 (blz. 35)

Schematische weergave van landschap en geologie van Zoetermeer tussen 1200 en 1800 na Chr.

Afbeelding 11.1 (blz. 40)

Rijswijk-Zoetermeergeul en de Gouderakstroomgordel in de ondergrond van Zoetermeer met daarop geprojecteerd alle uitgevoerde booronderzoeken.

Afbeelding 12.1 (blz. 46)

Reconstructie van het kasteelterrein (bron: Grootveld & Vermeulen 2004, 44)

Afbeelding 12.2 (blz. 47)
Boorprofiel Dorpstraat – Dobbe (N-Z), langs de Leidsewallen.

Afbeelding 12.3 (blz. 49)
Advieskaart Dorpsterp.

Afbeelding 13.1 (blz. 52)
Advieskaart Schinkelweg.

Afbeelding 14.1 (blz. 55)
Advieskaart Den Hoorn.

Afbeelding 15.1 (blz. 57)
Kruising van de Delftse wallenwetering met de Groenweg op de kaart van de Driemanspolder uit 1669 van Nicolaes Klinckaert (Collectie Hoogheemraadschap van Rijnland, A-1328).

Afbeelding 15.2 (blz. 59)
Advieskaart Delftse wallenwetering.

Afbeelding 15.3 (blz. 61)
Bewoningslinten in 't Lange land op een kaart uit het Caertboeck van Rijnland van Van Berckerode uit 1615 (collectie Hoogheemraadschap van Rijnland, A-4197)

Afbeelding 15.4 (blz. 63)
Advieskaart Leidse wallenwetering zuiddeel.

Afbeelding 15.5 (blz. 64)
Advieskaart Leidse wallenwetering middendeel.

Afbeelding 15.6 (blz. 65)
Advieskaart Leidse wallenwetering noordeel.

Afbeelding 16.1 (blz. 69)
Advieskaart Zegwaartseweg zuiddeel.

Afbeelding 16.2 (blz. 70)
Advieskaart Zegwaartseweg middendeel.

Afbeelding 16.3 (blz. 71)
Advieskaart Zegwaartseweg noordeel.

Afbeelding 17.1 (blz. 73)
Uitsnede van de kaart van het Hoogheemraadschap van Schieland van Van Berckenrode uit 1611 (Collectie Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, KRT-0030).

Afbeelding 17.2 (blz. 75)
Advieskaart Oostkade. De strook aan de noordkant van het monument valt buiten de gemeente Zoetermeer.

Afbeelding 18.1 (blz. 77)

Uitsnede van de kaart van het Hoogheemraadschap van Schieland van Van Berckenrode uit 1611 (Collectie Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, KRT-0030).

Afbeelding 18.2 (blz. 78)

Advieskaart Hildam. Een deel aan de noordkant van het monument valt buiten de gemeente Zoetermeer.

Afbeelding 19.1 (blz. 83)

Advieskaart Voorweg westdeel.

Afbeelding 19.2 (blz. 84)

Advieskaart Voorweg middendeel.

Afbeelding 19.3 (blz. 85)

Advieskaart Voorweg oostdeel

Afbeelding 20.1 (blz. 87)

Vlamingsstraat op de kaart van de Driemanspolder uit 1669 van Nicolaes Klinckaert (Collectie Hoogheemraadschap van Rijnland, A-1328).

Afbeelding 20.2 (blz. 89)

Advieskaart Vlamingsstraat.

Afbeelding 21.1 (blz. 92)

Advieskaart Pissekade.

Afbeelding 22.1 (blz. 95)

Advieskaart Noord Aa.

Afbeelding 23.1 (blz. 97)

Afbeelding: uitsnede van de kaart van Douw uit 1642, uitgave 1746 (Hoogheemraadschap van Rijnland, collectienummer A-4493, <http://commons.wikimedia.org>).

Afbeelding 23.2 (blz. 99)

Advieskaart Zoetermeersemeerpolder west.

Afbeelding 23.3 (blz. 100)

Advieskaart Zoetermeersemeerpolder midden.

Afbeelding 23.4 (blz. 101)

Advieskaart Zoetermeersemeerpolder oost.

Afbeelding 24.1 (blz. 104)

Advieskaart Omgeving Elizabethshoeve.

Afbeelding 25.1 (blz. 106)

Advieskaart landscheiding.

Bijlagen

Bijlage I (blz. 109)

Archeologisch veldonderzoek.

Bijlage II (blz. 115)
Historisch kaartmateriaal.

Bijlage III (blz. 117)
Kaart met alle monumenten van Zoetermeer.

Bijlage IV (blz. 107)
Concept beleidskaart.

Bijlage IV (blz. 107)
Onderzoeksagenda.

Bibliografie

Gebruikte afkortingen:

B&G Becker & Van de Graaf
DAR Delftse Archeologische Rapporten
IDDS Industrial Design and Development Services
SOB Stichting Oudheidkundig Bodemonderzoek
STAR Standaard Archeologisch Rapport

Aa, van der, 1837: *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, Gorinchem.

Barends, S., (red.), 2000: *Het Nederlandse landschap. Een historisch-geografische benadering*, Utrecht.

Berkhout, M., 2011: Dorpsstraat 135, Zoetermeer, Gemeente Zoetermeer. Archeologische opgraving en begeleiding protocol Opgraven, B&G rapport 1172.

Berkhout, M., 2011: Archeologische begeleiding Noord-Aasche Vliet, Zoetermeer, gemeente Zoetermeer, B&G rapport 1184.

Bex, J. & J. van der Roest, 2008: Archeologisch onderzoek Verlengde Oosterheemlijn Randstadrail te Zoetermeer. Bureauonderzoek, *Grontmij Archeologische Rapporten 603*.

Blom, J., 2013: Voorweg 163 te Zoetermeer. Een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek, *ADC-rapport 3297*.

Boemaars, N.M.J.E. & A.M.I. van Waveren, 2009: Archeologisch onderzoek verlengde Oosterheemlijn Randstadrail te Zoetermeer. Inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen, *Grontmij Archeologische Rapporten 711*.

Bos, P.A., van, 2011: Maasdamstraat, Zoetermeer. Gemeente Zoetermeer, B&G rapport 1265.

Cohen, K.M., E. Stouthamer, 2012: *Digitaal basisbestand paleografie van de Rijn-Maas delta*, Digitaal bestand DANS EASY.

K.M. Cohen, E. Stouthamer, H.J. Pierik, A.H. Geurts, 2012: *Rhine Meuse Delta Studies' Digital Basemap for Delta Evolution and Palaeogeography*, Utrecht.

Coppens, C.H.F., 2015 (in prep.): Plangebied Driemanspolder, gemeente Zoetermeer en Leidschendam Voorburg; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (verkennende en karterende fase), *RAAP-rapport (concept)*.

Corver, B.A., 2014: Dorpsstraat 155, Zoetermeer, Gemeente Zoetermeer. Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven en een opgraving, *IDDS Archeologie rapport 1423*.

- Domburg, P., van & R. Grootveld, 1999: *Aan de rand van Den Hoorn, Zoetermeer.*
- Domburg, P., van, 1997: *Over de Reguliersdam, Zoetermeer.*
- Donkersloot-de Vrij, M., 1981: *Topografische kaarten van Nederland voor 1750, Groningen.*
- Graaf, R., 2014: *Bureauonderzoek Archeologie en verkennend archeologisch booronderzoek plangebied Vlamingstraat 49 te Zoetermeer, gemeente Zoetermeer. Hamaland advies Zelhem.*
- Groot, B., de & T. Nales, 2006: *Effluentleiding Afvalwater Haagse Regio Tracé 2e Zoetermeerleiding. Inventariserend archeologisch veldonderzoek: Karterende fase, BAAC-rapport 06.079.*
- Grootveld, R., T. Vermeulen & B. Tuinstra, 2002: *De kerk van Crooneveen. Archeologisch en historisch onderzoek naar de Zoetermeerse Schuilkerk, Zoetermeer.*
- Hartog, E., den, 2002: *De oudste kerken van Holland. Van kerstening tot 1300, Utrecht.*
- Hazelkamp, A., van den, & E. Louwe, 2008: *Oude gasfabriek Delftse Wallen, Zoetermeer; Een Bureauonderzoek, Vestigia-rapport 551.*
- Horn, M. & J. de Kramer, 2010: *Hof van Remstee, Zoetermeer, gemeente Zoetermeer, B&G rapport 1064.*
- Horn, M. & S. Moerman, 2011: *Archeologisch bureauonderzoek locatie nabij brug over Noord-Aasche Vliet, Zoetermeer, gemeente Zoetermeer, B&G rapport 1105.*
- Jacobs, E., 2009a: *Locatie 'Oosterhage', gemeente Zoetermeer. Een inventariserend veldonderzoek, STAR 233.*
- Jacobs, E., 2009b: *Locatie 'Dorpsstraat', gemeente Zoetermeer. Een inventariserend veldonderzoek, STAR 250.*
- Kerkhof, M., 2009: *Lansingerland. Een archeologische verwachtings- en beleidskaart, DAR 97.*
- Kerkhoven, A.A., 2012: *Zegwaartseweg 45 te Zoetermeer. Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek, karterende fase door middel van boringen, Transect-rapport 183.*
- Koonert, G., 2014: *Zoetermeer en Zegwaart tijdens het beleg en ontzet van Leiden, Zoetermeer.*
- Koopmans, B., B. Tuinstra & B. Westenbroek (red.), 1993: *Het huis te Palenstein in Zegwaart. Historisch en archeologisch onderzoek naar een kasteel in het veen, Zoetermeer.*
- Koot, H., L. Bruning & R.A. Houkes (red), 2008: *Ypenburg-locatie 4. Een nederzetting met grafveld uit het midden-neolithicum in het west-nederlandse kustgebied, Leiden.*

- Kroes, R.A.C., 2011: Plangebied Zalkerbos 330, gemeente Zoetermeer; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek (verkennde fase), *RAAP-Notitie 3766*, Leiden.
- Liere, W.J., van, 1953: *Bodemkundige verkenning van het noordelijke deel van de provincie Zuid-Holland*, Wageningen.
- Loon, H., van, 2009: Wildrijk: *Geschiedenis van een boerenhoeve in Zoetermeer. Historisch onderzoek naar boerderij van voor de 16^e eeuw*, Zoetermeer.
- Louwe Kooijmans, L.P., & P.F.B. Jongste, 2006: Schipluiden. A neolithic settlement on the Dutch North sea coast c. 3500 cal BC, *Analecta Praehistorica Leidensia* 37/38.
- Meijer, Y., 2013: Dorpsstraat 129-135, Zoetermeer, Gemeente Zoetermeer. Archeologische begeleiding, *IDDS Archeologie rapport 1528*.
- Meurkens, L., 2010: The Late Medieval/Early Modern reuse of prehistoric barrows as execution sites in the southern part of the Netherland, *Journal of Archaeology in the Low Countries* 2-2.
- Moree, J.M. & M.M. Sier, 2014: Twintig meter diep! Mesolithicum in de Yangstehaven – Maasvlakte te Rotterdam, *BOORrapporten* 523.
- Mosselman, M., 1999: *Een Juweel van een Heilige. Verslag van een archeologisch onderzoek aan de Dorpsstraat in Zoetermeer*, Zoetermeer.
- Oude Rengerink, J.A.M., 1997: Archeologisch onderzoek Hogesnelheidslijn (HSL). *RAAP-Rapport 11*.
- Oudhuis, N.M., 2009: Archeologisch onderzoek aan de vml. Voorweg te Zoetermeer (gemeente Zoetermeer). Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek met boringen, *Archeomedia-rapport A09-049-I*.
- Pruissers, A.P. & W. de Gans, 1986: De bodem van Leidschendam, in: F.H.Chr.M. Daams & J.D. de Kort sr. (red.): *Over, door en om de Leytsche Dam; geschiedenis van een gouden gemeente*, Leidschendam.
- Raemakers, D. & R. van Heeringen, 2006: Prehistorische bewoning. Vlaardingengroep, Bronstijd en IJzertijd, in: W. de Jonge, J. Bazelmans & D.H. de Jager (red.), *Forum Hadriani. Van Romeinse stad tot monument*, Utrecht.
- Ras, J., L.R. van Wilgen & J.W. van Zessen, 2011: Archeologisch Bureauonderzoek en verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen Plangebied Zegwaartseweg 69 – 71, gemeente Zoetermeer, *SOB Research project 1630-0906*.
- Schoor, A., van der, 2004: Zorg en gezag door het hoogheemraadschap vanaf 1300, in: W. van der Ham, *Hoge dijken, diepe gronden. Land en water tussen Rotterdam en Gouda*, Utrecht.
- Spek, A., van der, 2008: Landschapsontwikkeling Ypenburg, in: H. Koot, L. Bruning & R.A. Houkes (red.): *Ypenburg-locatie 4. Een nederzetting met grafveld uit het midden-neolithicum in het west-nederlandse kustgebied*, Leiden.

- Stiller, D.R., 2005: Locatie 'Zegwaartseweg achter 166 tot en met 176', gemeente Zoetermeer. Een inventariserend veldonderzoek, *STAR 62*.
- Valk, van der, L., 1996: Geology and sedimentology of late Atlantic sandy, wave dominated deposits near the Hague (South-Holland, the Netherlands): a reconstruction of an early prograding coastal sequence, in: D.J. Beets, M.M. Fisher & W. de Gans (red.), *Coastal studies on the Holocene of the Netherlands, Mededelingen Rijks Geologische dienst 57*, 201-227.
- Valk, B., van der, 2006: Het prehistorische landschap tussen Oude Rijn en Maas in de laatste vier millenia voor Christus, in: W. de Jonge, J. Bazelmans & D.H. de Jager (red.), *Forum Hadriani. Van Romeinse stad tot monument*, Utrecht.
- Verhart, L., 2010: *De geur van Veen. Vlaardingen en de ontdekking van de Vlaardingencultuur*, Utrecht.
- Vermeulen, T., 2005: *Vijf meter onder N.A.P.: water in Zoetermeer*, Zoetermeer.
- Vos, P.C., E.C. Rieffe & E.E.B. Bulten, 2007: *Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk*, Den Haag.
- Westenbroek, B.C. & L. Van der Valk, 1993: Daliegaten in Zoetermeer, *Westerheem XLII-2-1993*, 72-79.
- Wilbers, A.W.E., 2010: Archeologisch bureauonderzoek. Dorpsstraat 129-135, Zoetermeer, gemeente Zoetermeer, *B&G rapport 1012*.
- Wilbers, A.W.E & N.C.F. Groot, 2010: Actualisatie kaart met archeologisch waardevolle gebieden in Zoetermeer, *B&G rapport 1016*.
- Wilbers, A.W.E., 2012: Dorpsstraat 155, Zoetermeer, Gemeente Zoetermeer, Archeologisch bureauonderzoek, *B&G rapport 1342*.
- Wilgen, L.R., van & J.W. van Zessen, 2011: Archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen plangebied Zegwaartseweg, Zoetermeer, gemeente Zoetermeer, *SOB research project 1620-0906*.